

**Підсумки річного
дослідницького проекту
“Біженці з України
в Польщі”**

Протягом останнього року (2022/2023) товариство Amnesty International досліджувало ситуацію біженців, які втекли до Польщі від російської агресії на території України. Ми інформували про дискримінацію, яку зазнають роми з України, нерівний доступ до освіти, труднощі на ринку оренди, а також про антиукраїнську риторику та дезінформацію в Інтернеті. Кожного разу ми рекомендували рішення, які польський уряд має ухвалити перед обличчям цих викликів і проблем.

У цьому підсумку ми представляємо найважливіші висновки нашого дослідження.

Роми з України в Польщі

Серед мільйонів біженців до Польщі прибували і прибувають досі українці з ромської громади. За оцінками, близько 100 тисяч ромів-біженців дісталися до країн ЄС, які межують з Україною (дані за вересень 2022).

У Польщі від самого початку підтримка та допомога біженцям з ромської громади значною мірою лягла на плечі польських ромів та неурядових організацій, що підтримують ромську громаду.

Стереотипи щодо ромів, глибоко вкорінені у свідомості польського та європейського суспільства, безсумнівно, впливають на сприйняття та ставлення до ромів-біженців у країнах, що їх приймають.

Незважаючи на надзвичайно теплий прийом українських біженців польським суспільством, біженці ромського походження через свою етнічну приналежність стикалися з гіршим ставленням, ворожістю та нерозумінням з боку деяких волонтерів та координаторів, які працюють з біженцями. Як повідомило Amnesty International, через стереотипи та упередження ромських біженців не брали до приймальних центрів або їм надавали догляд і підтримку в меншому масштабі чи нижчого стандарту, ніж іншим біженцям.

З цих причин деякі роми вирішили повернутися в Україну. Частині з них польські громадські організації допомогли виїхати до країн Західної Європи.

Волонтери та неурядові організації повідомили Amnesty International про принаймні кілька ситуацій, коли приймальні центри, якими керує та/або фінансує воєводська чи міська влада, відмовляли ромам-біженцям з України через їх етнічну приналежність.

Такі ситуації мали місце, серед інших, в центрі гуманітарної допомоги «РТАК» в Надажині, центрі в Кракові або в Грубешові (на кордоні з Україною). Такі повідомлення, отримані від незалежних джерел, свідчать про тривожну схему дій, які вживаються щодо ромських біженців у приймальних центрах у різних містах Польщі.

Amnesty International також зауважило проблему з доступом до проживання поза приймальними пунктами. Багато біженців з України знайшли тимчасовий безкоштовний притулок у помешканнях поляків, або в готелях та будинках відпочинку приватних власників. На жаль, у випадку біженців ромського походження знайти таке житло було набагато складніше, з одного боку через багатодітність родин, а з іншого – через упередження.

Громадські організації, які виступають від імені ромських біженців, наголошують, що особи ромського походження, які тікають від війни в Україні, постійно зазнають дискримінації в Польщі з

боку деяких осіб, які працюють і допомагають у приймальних центрах. Це проявляється, серед іншого, в тому, що вони ухиляються від надання їм інформації чи допомоги, видають їм менше одягу чи їжі або звинувачують їх у крадіжці без доказів.

На думку Amnesty International, ефективної реакції держави на ці проблеми немає. Незважаючи на заходи, вжиті державними установами для рівного ставлення та безпеки всіх біженців, акти дискримінації щодо осіб ромського походження в центрах тимчасового розміщення та пунктах допомоги досі мають місце.

Для того, щоб інтеграція ромської громади в Польщі була ефективною, необхідна також антидискримінаційна освіта та сприяння відкритості та інклюзивності з боку держави. Водночас є випадки, коли небажання та стереотипи щодо ромських біженців проявляють представники влади та місцевого самоврядування. Це призводить до збереження та поглиблення відрази та упередженого ставлення до цієї спільноти, що призводить до маргіналізації, дискримінації та навіть безпосередньої загрози для осіб ромського походження.

Хоча з часом ми спостерігаємо покращення становища ромів з України в Польщі, через рік після російської агресії в Україні, вони досі стикаються з гіршим ставленням у центрах колективного розміщення, небажанням і подвійними стандартами.

Забезпечення рівного ставлення до кожного біженця є обов'язком польської влади, що випливає, зокрема, з Женевської конвенції 1951 року. Міжнародні договори з прав людини також зобов'язують держави-підписанти захищати людей від проявів дискримінації – нерівного ставлення, насильства та переслідувань.

Учні з України в польських школах

У ситуації, коли польські школи відвідує приблизно 190 тис. українські учнів (дані на лютий 2023 року), польська система освіти зіткнулася з величезним викликом. Учні, які дуже часто не знають польської мови, змушені виконувати свої шкільні обов'язки в Польщі або продовжувати навчання дистанційно в Україні, що через збройний конфлікт в багатьох випадках є надзвичайно складно, наприклад, через відключення електроенергії.

«Міністерство освіти і науки не проводить моніторинг кількості дітей та молоді, які прибули до Польщі з України з 24 лютого 2022 року, що вони не зараховані до польських навчальних закладів», – повідомили Amnesty International у міністерстві. Міністерство освіти та науки також не збирає інформацію про те, скільки біженців шкільного віку з України, які проживають у Польщі, навчаються дистанційно в українській системі освіти.

Батьки або особа, яка опікується учнем, зобов'язані подати заяву до гміни, на території якої вони проживають, про те, що учень продовжує навчання в українській системі освіти. Проте практика показує, що не всі виконують цей обов'язок. Це означає, що ми точно не знаємо, скільки учнів, які втекли до Польщі з України, зараз перебувають поза будь-якою системою освіти.

Ще в минулому навчальному році (2021/2022) дослідники Центру міграційних досліджень писали про сотні тисяч учнів з України, про освіту яких невідомо.

Обов'язкова освіта – це одне, але якість освіти теж проблематична. У польських школах бракує підручників для учнів українською мовою або польською та українською. У багатьох закладах також немає міжкультурних асистентів або належної інфраструктури для прийому нових учнів, хоча вони мають право відвідувати ці школи. Вчителі самостійно шукають вихід із ситуації, в якій опинилися. Багато з них вказують, що почуваються «покинутими напризволяще» з цим викликом.

У цій складній ситуації минулого навчального року учні з України мали складати іспит за восьмий клас у польських школах – інакше залишалися б на другий рік. Складання іспиту з польської мови, не знаючи її, після кількох місяців чи тижнів у новій школі, для багатьох із них було пов'язане із сильним стресом і поганими результатами іспитів. Ці результати визначили, до якої середньої школи вони зможуть вступити. Більше того, варто пам'ятати, що такий іспит – це додаткове навантаження для молоді, яка пережила воєнну травму.

Усвідомлюючи те, що жодна країна не може бути готова до такої виняткової ситуації, Amnesty International дійшла висновку, що Міністерство освіти і науки повинно зробити набагато більше для забезпечення рівних можливостей та можливо найвищого рівня освіти для українських дітей та молоді.

Дослідження Amnesty International також показує, що попри величезну допомогу та теплий прийом з боку польського суспільства, деякі українські діти та молодь зазнають дискримінації та ворожості з боку польських учнів та їхніх батьків. Тому необхідно запровадити системну міжкультурну та антидискримінаційну освіту. На жаль, її у польських школах не було роками, і цю прогалину заповнюють неурядові організації, зокрема Amnesty International, у співпраці з охочими вчителями. Тим часом Міністерство освіти і науки продовжує намагатися обмежити неформальну освіту на підтримку рівності в школах. І ще раз повторюємо, що відповідальність за допомогу та підтримку біженцям з України значною мірою лягла на плечі громадянського суспільства.

Міжнародне право зобов'язує польський уряд опікуватися дітьми з досвідом біженства. Це виникає, серед іншого, з Конвенції про права дитини. Польща зобов'язана вжити всіх заходів для реалізації права на освіту. Згідно з цією ж Конвенцією освіта дитини має підготувати її до життя у вільному суспільстві «в дусі розуміння, миру, толерантності, гендерної рівності та дружби між усіма народами, етнічними, національними та релігійними групами та особами корінного походження».

Антиукраїнська пропаганда

Ще в серпні минулого року ми звернули увагу на тривожну антиукраїнську риторику та тиражування російського нарративу ультраправими політиками. На жаль, експерти з боротьби з дезінформацією та мовою ненависті в наступні місяці констатували, що антиукраїнська пропаганда в соціальних мережах увесь час залишається на високому рівні.

Більше того, «серед профілів, які поширюють найбільший антиукраїнський контент, досі є політичні партії та польські депутати», – [розповідь Wirtualne Media Марцель Келтика](#), член правління Асоціації «Демагог».

Асоціація спільно з Інститутом моніторингу медіа [у листопаді підготувала звіт](#), результати якого дуже тривожні – за звітний місяць виявлено аж 73 тис. польськомовних записів та коментарів, які «негативно ставилися до українського суспільства».

Серед найпопулярніших акаунтів у Твіттері (середовище, де понад 90% антиукраїнських постів), які поширюють дезінформацію про Україну та українців, наприклад, серед інших, звіт Гжеґожа Брауна, депутата польського сейму, одного з лідерів коаліції «Конфедерація» (пол. *Konfederacja*) та президента партії «Конфедерація польської корони» (пол. *Konfederacja Korony Polskiej*).

Ця остання підготувала брошуру, яка інформує, серед іншого, про те, що «наявність великої української меншини в Польщі матиме негативний вплив на імпорту численних патологій суспільного життя з-за східного кордону; від корупції та злочинності до вимог легшого доступу до абортів». Крім того, члени коаліції поширили в Інтернеті графіки про «захоплення польських міст» вихідцями з

України.

Поширення громадськими діями антиукраїнської дезінформації стосується не лише політиків «Конфедерації». Дописи такого змісту публікувала й куратор освіти в Малопольщі Барбара Новак, яка писала, що «хвиля українців, які втікають від війни, наповнила місцеві антипольські середовища надією викоринити хоч трохи польськості. Вони постулюють припинення викладання польської історії та літератури під приводом піклування про почуття українців. Ми не погоджуємося на відмову від польськості!».

Слід пам'ятати, що громадські діячі несуть величезну відповідальність за публікацію лише перевіреної та підтвердженої інформації. Враховуючи їх широке охоплення в соціальних мережах і їхній вплив на громадські дебати, вони повинні бути особливо обережними, щоб уникнути поширення дезінформації.

Останні дослідження у сфері антиукраїнської риторики та дезінформації опубліковані Асоціацією «Nigdy Więcej» (лютий 2023) та [компанією Maison&Partners](#) на замовлення Warsaw Enterprise Institute (січень 2023).

У звіті Maison&Partners йдеться, що в січні 2023 року кількість поляків, які підтримують погляди, подібні до тих, які пропагує Кремль, порівняно з вереснем 2022 року зросла. Згідно з дослідженням, більшість осіб погодилися, зокрема, із заявою про те, що Польща не може дозволити собі біженців, або що біженці з України насправді є економічними мігрантами. Проте автори дослідження зазначають, що такі результати не обов'язково є наслідком пропагандистської діяльності, а й, серед іншого, втоми від війни за нашим східним кордоном.

Асоціація «Nigdy Więcej» у співпраці з компанією SentiOne повідомила, що за останні 12 місяців (лютий 2023 року) в польському інтернет-просторі з'явилося майже 400 тисяч антиукраїнських висловлювання, які набрали близько 550 мільйонів переглядів. Розширену доповідь на цю тему також опублікував Гельсінський фонд прав людини (2023 р.)¹.

Доктор габ. Аґнешка Демчук з кафедри політичних систем і прав людини Університету Марії Кюрі-Складовської у Любліні стверджує, що хоча після 24 лютого 2022 року вона помітила більшу участь польської влади у боротьбі з дезінформацією, але цих дій недостатньо.

«У цій сфері бракує системних і комплексних дій, немає стратегії побудови інформаційної безпеки та соціальної кіберстійкості в Польщі, яка б відповідала тим часам, в яких ми опинилися – часам повномасштабної війни за нашим східним кордоном», – сказала д-р Демчук Amnesty International.

Відповідно до резолюції Ради ООН з прав людини «Свобода в Інтернеті» (2012), однаковий захист прав і свобод людини застосовується як в Інтернеті, так і поза ним.

Свобода вираження або свобода слова не функціонує сама по собі і є взаємозалежною з іншими правами людини. Це означає, що свобода вираження поглядів не дає нам права поширювати дискримінаційний контент, тобто, в даному випадку, радикально антиукраїнський чи антибіженський. Це регулюється положеннями національного та міжнародного права, наприклад, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, підписантом якого є Польща.

Житлове становище біженців з України

Завдяки величезній мобілізації суспільства багато біженців у Польщі майже одразу знайшли

¹ <https://hfr.pl/publikacje/raport-przvjda-i-zabiora-antvukrainska-mowa-nienawisci-na-polskim-twitterze-> (на 20.05.2023)

тимчасовий дах над головою. Ця допомога була необхідною і добре спрацювала в короткостроковій перспективі. Однак через рік після російського вторгнення в Україну необхідно прийняти системні рішення в середньостроковій та довгостроковій перспективі. На жаль, їх досі немає.

За даними Amnesty International, Ганна Мілевська-Вільк, фахівець із житлового будівництва з Інституту міського та регіонального розвитку, підрахувала, що на сьогодні (травень 2023 р.) біженці з України можуть орендувати близько 200 тис. квартир на ринкових умовах, переважно у великих містах.

«Це обережні оцінки, цифра може бути більшою, і навряд чи буде меншою. Сюди не входять місця колективного перебування, житло працівників, безкоштовне проживання в квартирах та нежитлові приміщення (тимчасові тощо)», — сказала вона.

Станом на 15 травня 2023 року в Польщі перебувало майже 990 тисяч біженців з номером PESEL UKR. Це означає, що не всі ті, хто втік від російської агресії, встигли орендувати помешкання.

У ході проведеного моніторингу неодноразово надходили сигнали про небажання здавати квартири особам із досвідом біженців з України. Причиною часто є переконання, що, наприклад, у разі несплати орендарями орендної плати таких осіб не можна буде виселити. Хоча це неправда, як поінформувала правозахисниця та активістка Беата Семєняко Amnesty International, «і українці, і орендодавці не до кінця розуміють, які їхні права», що тільки додає труднощів на ринку оренди.

Серед людей, які втекли з України до Польщі після 24 лютого, більшість – дорослі жінки та особи до 18 років. Багато жінок приїхали без родичів, нікого не знаючи в новій країні. Слід пам'ятати, що через загальну мобілізацію в Україні придатні до служби чоловіки були за законом зобов'язані залишитися в країні.

Також в особливо скрутному становищі опинилися люди похилого віку та особи з інвалідністю. Система опіки в Польщі залишається неефективною через недостатню кількість місць у будинках соціальної допомоги. Однак слід зазначити, що, незважаючи на брак місць, біженці з України можуть подати документи на перебування в будинках престарілих після визнання їхньої довідки про інвалідність, як і громадяни Польщі.

На жаль, через невелику кількість україномовних лікарів у Польщі отримати довідку про фізичну чи інтелектуальну інвалідність для біженців складно, і процес може тривати до кількох місяців.

Як свідчать дані UNHCR, власники, які добровільно діляться своїми квартирами та будинками з вихідцями з України, досі є значною підтримкою для розміщення біженців у Польщі. Відповідно до введеного в березні минулого року закону про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї держави, так званого Спецзакону, кожен господар, який надає житло та харчування біженцям з України, має право на грошову допомогу у розмірі 40 злотих на особу на день, навіть до 120 днів.

Однак варто враховувати, що тривале розміщення осіб знижує комфорт життя як гостей, так і господарів, і це також може призвести до конфліктів і сприяти вигоранню. Часто, крім надання даху над головою, господарі допомагали біженцям знайти роботу, подати заявку на номер PESEL UKR та в інших аспектах життя в новій країні.

Завдяки величезній підтримці польського суспільства та допомозі іноземців, вони також повинні отримувати підтримку з боку уряду та органів місцевого самоврядування, крім фінансової допомоги.

За даними Міграційного консорціуму, через понад рік після російського вторгнення в Україну багато

осіб досі перебувають у центрах колективного розміщення, особливо у великих містах, незважаючи на їх тимчасовий характер.

Незважаючи на те, що такі місця є гуманітарною допомогою і як такі не підлягають оплаті, уряд вирішив запровадити часткову оплату для мешканців таких центрів. Відповідно до поправки до т. зв Спецзакону про допомогу, ухваленої 13 січня 2023 року, біженці мають покривати частину витрат на перебування в центрах колективного розміщення. Досі перебування в таких центрах було безкоштовним. І хоча це зобов'язання не поширюється на певні групи людей, в т. ч. вагітних жінок, людей з обмеженими можливостями та людей похилого віку, це досі стосується більшості людей, які зараз перебувають у центрах.

Польське законодавство напряду не зобов'язує уряд надавати постійне житло своїм громадянам чи іноземцям. Проте, беручи до уваги зобов'язання держави поважати та захищати людську гідність (стаття 30 Конституції), державні органи повинні прагнути забезпечити базові умови проживання для кожного, хто мешкає в Польщі.

Усі матеріали, опубліковані в рамках проекту «Біженці з України в Польщі» (польською та українською мовами), доступні за посиланням:

<https://www.amnesty.org.pl/uchodzczy-z-ukrainy-w-polsce/>